

Ο πόλεμος και η αντίσταση μέσα από τη διάνοηση και την τέχνη

της Μαίρης Ασπρά-Βαρδαβάκη

Όταν ο Μουσολίνι με τον Χίτλερ αποφασίζουν να κατακτήσουν την Ευρώπη, ο ελληνικός λαός είχε τη δύναμη να δώσει τη δωρική απάντηση στον ρωμαίο κυβερνήτη, το "ΟΧΙ". Με την κήρυξη του πολέμου τα μεγάλα ενδιαφέροντα της ζωής, όλες οι βιοτικές μέριμνες και ασχολίες αρχίζουν να μετατοπίζονται. Πρώτη και μοναδική έγνοια όλων γίνεται ο πόλεμος. Πόση θα είναι η διάρκειά του; Τί απροσδόκητες όψεις θα παρουσιάσει; Ποιός θα είναι τελικά ο νικητής; Μαζί με την τύχη των λαών παίζεται και η τύχη των ατόμων.

Ωστόσο, από την πρώτη κιόλας στιγμή ο ενθουσιασμός από την νικηφόρα εξέλιξη των επιχειρήσεων στο αλβανικό μέτωπο συνεπήρε ολόκληρο τον πνευματικό και καλλιτεχνικό κόσμο, ο οποίος θα δώσει το δικό του παρόν. Στις 29 Οκτωβρίου 1940 ο Άγγελος Σικελιανός με ομιλία του από το ραδιόφωνο, εκφράζει την πίστη του για τη νίκη. Ο ίδιος μαζί με πολλούς άλλους διανοούμενους, τους Ελύτη, Θεοτοκά, Μυριβήλη, Σαραντάρη κλπ. θα τρέξουν στην πρώτη γραμμή του μετώπου. Στα μετόπισθεν, οι Κ. Παλαμάς, Τ. Παπατσώνης, Σ. Σκίπης και άλλοι θα κρατήσουν ψηλά τον εθνικό ενθουσιασμό και θα εξάρουν το φρόνημα και την αξιοπρέπεια του Έλληνα. Μέσα σε πνεύμα ομοψυχίας οι καθηγητές της Σχολής Καλών Τεχνών αποφασίζουν: α) διδακτικό και διοικητικό προσωπικό να παραιτηθεί, όσο κρατάει ο πόλεμος του 1/30 του μηνιαίου μισθού τους, β) να διατεθεί ποσόν 45.000 δραχμών από το Συστήμα των σπουδαστών για τον έρανο της Κοινωνικής Πρόνοιας, γ) να προσφερθεί με έξοδα της Σχολής διαφημιστικός πίνακας εθνικής σκοπιμότητας σε 10.000 αντίτυπα και δ) οι καθηγητές στις δύσκολες αυτές στιγμές να παράσχουν στο Έθνος κάθε δυνατή υπηρεσία. Από την επόμενη κιόλας συνεδρία (20

Κ. Γραμματόπουλου. Οι Ηρωίδες του 1940. Αφίσα. Λιθογραφία 70X100 εκ.

Νοεμβρίου 1940) η Σχολή εγκρίνει ποσό 50.000 δραχμών από το έκτακτο κονδύλι 88.000 δραχμών του Εργαστηρίου της Χαρακτικής να χρησιμοποιηθεί για την εκτύπωση "διαφημιστικών πινάκων εθνικής σκοπιμότητας". Πρόκειται για τις περίφημες πολεμικές αφίσσες, έργο μιας ομάδας σπουδαστών με την καθοδήγηση του καθηγητή τους Γιάννη Κεφαλληνού. Οι καλύτερες από αυτές πέρισσαν τους τοίχους της πολεμικής Αθήνας όπως: "Τί έδωσες εσύ;" (δηλ. στον έρανο της Κοινο-

νικής πρόνοιας) του Α. Τάσσου. "Για τους στρατιώτες" (ένα κορίτσι πλέκει τη φανέλλα του στρατιώτη), της Βάσως Λεονάρδου-Κατράκη, "Οι ηρωίδες του 1940" (γυναίκες που μεταφέρουν τα πυρομαχικά στα βουνά της Πίνδου) και "Έλα να τα πάρεις" (το σύγχρονο "μολών λαβέ") του Κώστα Γραμματόπουλου, "Η Παναγιά μαζί του" του Γεωργίου Γουναρόπουλου και "Για σένα Ελλάδα".

Στο μέτωπο καλλιτέχνες όπως ο Ουμβέρτος Αργυρός και ο Γεώργιος

Η Μ. Ασπρά-Βαρδαβάκη είναι επικ. καθηγήτρια του Τμ. Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ. Το κείμενο αποτελεί την ομιλία της κατά τον εορτασμό της επετείου της 28ης Οκτωβρίου 1940.

Κ. Γραμματόπουλου, "Ελα να τα πάρεις", 1940. Λιθογραφία 70X100.

Ουμβ. Αργιού. Εμπρός για τα σύνορα. Ελαιογραφία 58.5X76.5.

Προκοπίου, οι οποίοι έχουν καταχωρηθεί πλέον ως οι ζωγράφοι των πολέμων, ο Αλέξανδρος Αλεξανδράκης και άλλοι, απέδωσαν με ρεαλισμό εικόνες που είδαν εργαζόμενοι στα πεδία των μαχών, δίνοντας έτσι με τον δικό τους τρόπο την απανθρωπιά του πολέμου.

Στον τύπο και το θέατρο είναι διάχυτος ένας πάνδημος αγωνιστικός και αδελφικός διονυσιασμός. Αν και υπάρχει δικτατορικό καθεστώς, έχοντας το άλλοθι του πολέμου, σημειώνεται μια άνθιση της γελοιογραφίας καθώς και της σατυρικής ανεκδοτολογίας, που με υπονοούμενα και αλληγορικές εκφράσεις προσπαθούν να περάσουν τα μη επιτρεπόμενα από τη λογοκρισία συνθήματα. Βασικό θέμα ο αγώνας του Έλληνα φαντάρου που με ένα πνεύμα ευφορίας και χιουμοριστικής φαιδρότητας μετατρέπεται σε επινίκεια και σατυρικά τραγούδια, σε ευθυμογραφήματα και γελοιογραφίες κατά των Ιταλών. Οι Δημητριάδης, Πολενάκης, Καστανάκης, Μπέζος, Γκιεβέλης, Παυλίδης, Μαρχόπουλος, Μαστιχιάδης και Ρωνάς, γεμίζουν τις σελίδες των εφημερίδων με γελοιογραφίες, που σατυρίζουν τον φασισμό, τον Μουσολίνι και το επιτελείο του, τον πόλεμο και τη μεγάλη ιδέα του Mare Nostrum. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις γελοιογραφίες του Πολενάκη "Vivere pericolosamente" και "Το Ανώτατον Πολεμικόν Συμβούλιον συνεδριάζει" καθώς και μια σειρά κάρτες του Φ. Δημητριάδη.

Στην Αθήνα, ήδη στις 16 Νοεμβρίου 1940, ανεβαίνει στο θέατρο "Αλάμπρα" η πρώτη επίκαιρη επιθεώρηση των Μαμάκη-Γουναρίδη "Πολεμική Σπίθα". Ακολουθούν σε διάφορα θέατρα άλλες επιθεωρήσεις, όπως "Mare Nostrum" των Χρονοπούλου-Χαιρόπουλου, "Πολεμικά Παναθήναια" του Γιαννονάκη με πρωταγωνίστρια την Μαρίκα Κοτοπούλη, "Πολεμικές καντρίλιες" όπου πρωτοακούστηκε το τραγούδι "Κορόϊδο Μουσολίνι" με την Σοφία Βέμπο, "Finita la Musica" των Δ. Ευαγγελίδη και Α. Σακελλάριου, κλπ.

Το 1941 που με τόσες ελπίδες ανέτειλε για τους Έλληνες, επεφύλασσε οδυνηρές εκπλήξεις. Στις 23 Απριλίου υπογράφεται η συνθηκολόγηση και οι Ναζί εισέρχονται στο ελληνικό έδαφος. Οι συνέπειες της Γερμανικής κατοχής παίρνουν τραγικές διαστάσεις. Δεν έφθανε η καταπίεση, ακολουθούσε και ένας φοβερός χειμώνας. Τριακόσιες χιλιάδες νεκροί από πείνα, απόγνωση, εξασθλίωση. Το συναίσθημα της κοινωνικής αλληλεγγύης, καταλύ-

Σ. Πολενάκη. "Vivere pericolosamente". Υδατογραφία.

θηκε από το σκοτεινό ένστικτο της επιβίωσης. Παρ' όλα αυτά, η πνευματική ζωή στην Αθήνα δεν είχε σταματήσει τις δραστηριότητές της. Συγγραφείς, καλλιτέχνες, επιστήμονες, συσπειρωμένοι γύρω από το περιοδικό "Νέα Εστία" στάθηκαν με καρτερία, αξιοπρέπεια και περισυλλογή μπροστά στην πρωτοφανή εθνική κρίση -ψυχολογική, ηθική, κοινωνική-. Με το έργο τους αλλά και τη στάση τους προσπάθησαν να δώσουν στον κόσμο και στον εαυτό τους ενθάρρυνση και ελπίδα.

Στην περιοχή των εικαστικών τεχνών από τις πιο νόμιμες αντιστασιακές εκδηλώσεις ήταν η Διαρκής Επαγγελματική και Καλλιτεχνική Έκθεση Ελλήνων Καλλιτεχνών, η οποία εγκαινιάστηκε στις 18 Μαρτίου 1942. Οργανώθηκε με πρωτοβουλία της Διεύθυνσης των Καλών Τεχνών του Υπουργείου Παιδείας στη δεξιά πτέρυγα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, που εκείνον τον καιρό ήταν άδειο. Τα εκθέματά του είχαν ταφεί προσεκτικά από τους έλληνες αρχαιολόγους στα υπόγεια του Μουσείου. Σκοπός της Έκθεσης ήταν η ηθική και υλική υποστήριξη του καλλιτεχνικού κόσμου, ο οποίος αντιμετώπιζε καιριο πρόβλημα καθημερινής συντήρησης, δηλαδή επιβίωσης. Είχε οργανωθεί σε μόνιμη βάση και όσοι πίνακες αγοράζονταν τους αντικαθιστούσαν αμέσως με άλλους. Είχαν λάβει μέρος 100 περίπου καλλιτέχνες και εξετέθησαν 300 έργα. Λαμβάνοντας υπ' όψη και τις συνθήκες της εποχής, η έκθεση φαίνεται να σημείωσε επιτυχία από οικονομική άποψη, όχι όμως και από άποψη συμμετοχών. Μερικοί από τους σημαντικότερους καλλιτέχνες απου-

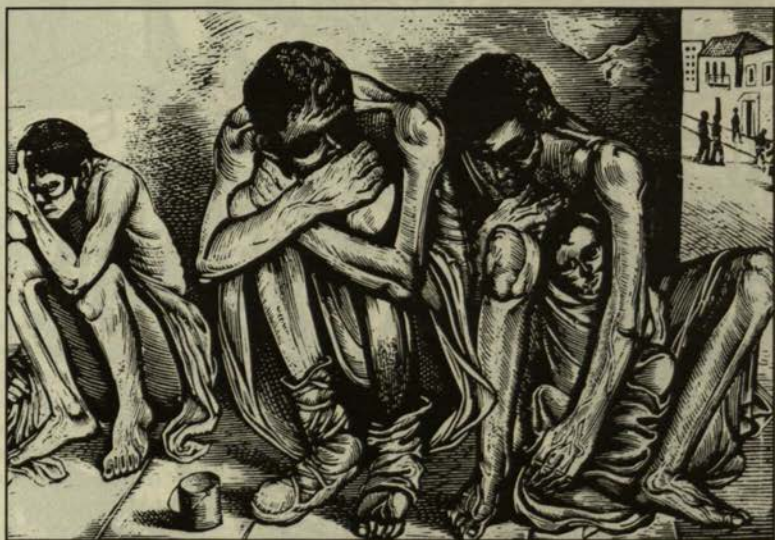
σίαζαν, όπως και αρκετοί νεώτεροι. Φαίνεται να υπήρχε κάποιος προβληματισμός λόγω του επισήμου χαρακτήρα της Έκθεσης, μήπως δηλαδή εξυτηρετούσε κάποιες σκοπιμότητες των αρχών κατοχής. Αφού πέρασαν οι πρώτοι μήνες και όλα κύλησαν ομαλά οι επιφυλάξεις υποχώρησαν.

Στη δεύτερη σειρά της Επαγγελματικής Έκθεσης, ένα τρίμηνο ύστερα από την πρώτη, η συμμετοχή υπήρξε περισσότερο τολμηροί τώρα αποφάσιζαν να δώσουν αντιστασιακό χαρακτήρα στα έργα τους, τα οποία ήταν εμπνευσμένα από τον πόλεμο και τις φοβερές συνθήκες της καθημερινής ζωής, πράγμα που όπως ήταν φυσικό προκάλεσε την αντίδραση των κατοχικών αρχών.

Αποτέλεσμα, η σύλληψη τεσσάρων καλλιτεχνών, του Γιάννη Κεφαλληνού, των μαθητών του Α. Τάσου και Γ. Κορογιαννάκη καθώς και του Α. Κανά. Έργο του πρώτου ήταν ένα χαρακτηριστικό με συμβολικό χαρακτήρα. Σ' ένα εφιαλτικό τοπίο, ένα κουφάρι αλόγου βρίσκεται καταγής. Τρεις γυπαετοί και δύο ύαινες τριγυρίζουν τα γυμνά κόκκαλα, ενώ ένα άλλο όρνεο ραμφίζει και το τελευταίο ζωντανό απομεινάρει, το μάτι του αλόγου. Στο βάθος μόλις διακρίνεται ο Παρθενώνας. Στα έργα των τριών άλλων, υπήρχαν σκηνές πείνας, κουστωδίες ανθρώπων που τους οδηγούσαν σε εκτέλεση κλπ. Μετά από τις έντονες διαμαρτυρίες των σπουδαστών της Σχολής και του υπόλοιπου

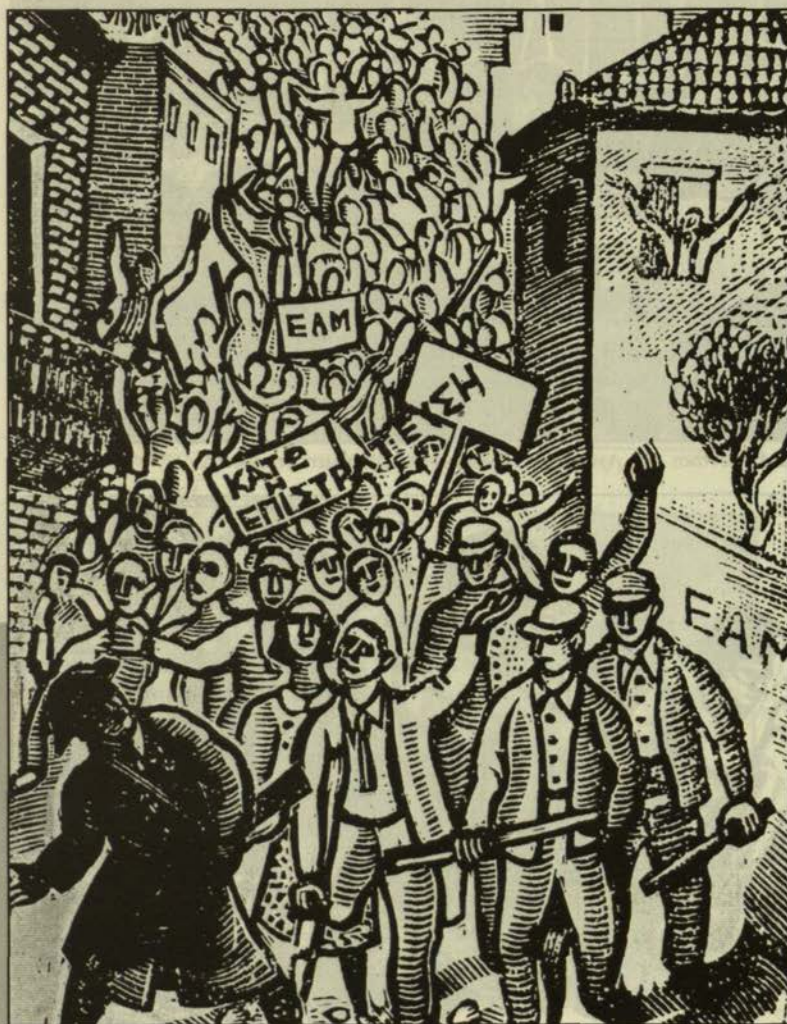
Σ. Πολενάκη. "Το Ανώτατον Πολεμικόν Συμβούλιον συνεδριάζει...". Υδατογραφία.

Α. Τάσου. "Η Πείνα". 1942. Χαρακτικό.

Γ. Κεραλληνού. Το συμβολικό σχέδιο με το κουνιάρι του αλόγου. Χαρακτικό. (1942)

Α. Τάσου. Από τους αγώνες του ελληνικού λαού. 1943. Χαρακτικό.

κόσμου, οι καλλιτέχνες απελευθερώθηκαν αφού παρέμειναν έξι μέρες στη φυλακή αλλά με την προϋπόθεση να κάνουν οι ίδιοι τα επίμαχα έργα τους. Όπως ήταν επόμενο αρνήθηκαν και κατώρθωσαν να εξαφανιστούν.

Στις 27 Σεπτεμβρίου 1941 δημιουργήθηκε το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (Ε.Α.Μ.) καθώς και άλλες αντιστασιακές και στρατιωτικές οργανώσεις, όπως ο Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός στρατός και το Ε.Κ.Κ.Α. Στη Μέση Ανατολή, ο βασιλεύς Γεώργιος Β' θα συγκροτήσει διαδοχικά τις κυβερνήσεις Εμμ. Τσουδερού (1941-1944), Σοφ. Βενιζέλου (1944) και Γ. Παπανδρέου (1944), οι οποίες θα συνεχίζουν τον πόλεμο στο πλευρό της Αγγλίας. Η συμμετοχή του ελληνικού στρατού στις επιχειρήσεις της Βόρειας Αφρικής και της Ιταλίας μετά την απόβαση είναι έντονη.

Μια μεγάλη στροφή, που δεν έχει προηγούμενο στη νεοελληνική ιστορία, θα σημειωθεί στα γράμματα και στις τέχνες σε όλη τη διάρκεια της κατοχής ενώ σύσσωμος σχεδόν ο πνευματικός κόσμος θα πάρει μέρος στην αντίσταση. Η κινητοποίησή του θα ξεπεράσει τους ιδεολογικούς φραγμούς και τις ιδεολογικές διαφορές ανάμεσα στις τάξεις και τις τεχνότητες. Το αποτέλεσμα αυτής της συλλογικότητας δημιουργεί μια ιδιαίτερη ψυχολογία και μια πλατιά λαϊκή επικοινωνία που βασίζεται στην επίκαιρη θεματολογία της πείνας και της αντίδρασης στον κατακτητή. Μέσα από αυτούς τους κοινούς αγώνες θα διαμορφωθεί μια νέα γλώσσα που θα γίνει ο φορέας της ελευθερίας. Βασικά της στοιχεία είναι η προβολή της πραγματικότητας και η αμεσότητα των σχημάτων. Παράλληλα οι απαγορεύσεις και οι διωγμοί θα σπρώξουν τους αντιστασιακούς να οργανώσουν παράνομους μηχανισμούς οι οποίοι θα εκδώσουν έντυπα, αφίσσες, ένσημα και διάφορα τεχνάσματα για να διαδώσουν τα μηνύματα του αγώνα.

Το περιεχόμενο του εικονογραφικού υλικού άλλαξε ανάλογα με τον χρόνο, τις ανάγκες, την περιοχή που θα κυκλοφορούσε, ύπαιθρο ή πόλη αλλά και τις ιδεολογικές κατευθύνσεις της στιγμής. Δεν είχε μεγάλη σημασία ποιοί θα το δούλευαν. Δεν ενδιέφερε αν ήταν έργο δόκιμων ή αυτοσχέδιων καλλιτεχνών ή λαϊκών ζωγράφων. Σημασία είχε να είναι εύληπτο από τον λαό αφού γι' αυτόν προοριζόταν και δεν ενδιέφερε τόσο η υψηλή καλλιτεχνική ποιότητα. Η τέχνη αυτή είναι μια μαρτυρία, ένα τεκμήριο και χαρακτηρίζεται από την αμεσότητα, την

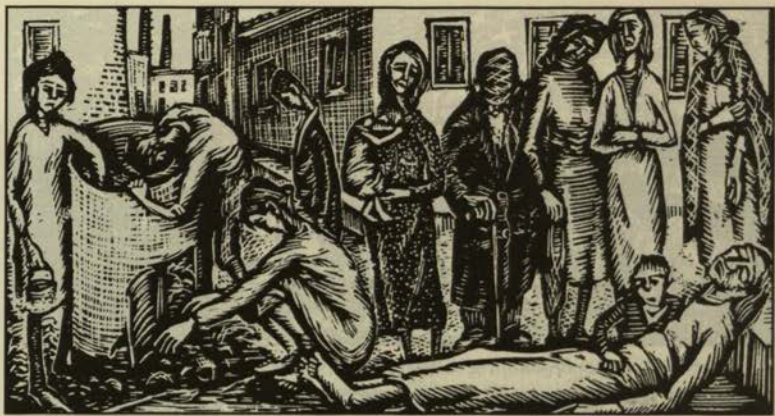
προχειρότητα (όλα έπρεπε να γίνονται πολύ γρήγορα), και την τραχύτητα. Ακόμη επειδή ήταν μήνυμα και όχι μόνο απεικόνιση συνδεόταν άμεσα με τον λόγο. Συνήθως δίδεται έμφαση στον κεντρικό πυρήνα της σύνθεσης ενώ τα δευτερεύοντα στοιχεία παρουσιάζονται απλοποιημένα και με σχηματικό τρόπο. Παράδειγμα το χαρακτηριστικό έργο του Τάσου "Λαϊκή διαδήλωση στην πόλη" -δημοσιευμένο σε παράνομο έντυπο- όπου το σημαντικό στοιχείο είναι η κεντρική επιγραφή "Κάτω η επιστράτευση" και "ΕΑΜ" ενώ τα δευτερεύον είναι το πλήθος, γι' αυτό και αποδίδεται συνοπτικά.

Ανάμεσα στους πολλούς εμπνευστές και συνεργάτες της αντιστασιακής τέχνης αξίζει να αναφερθούν και οι Γεώργιος Σικελιώτης, Κώστας Πλακωτάκης, Βάλιας Σεμερτζίδης, Γιάννης Τσαρούχης, Ορέστης Κανέλλης, Χρήστος Κατράλος, Ασάντου Μπαχαριάν, Αντώνης Πολυκανδριώτης, Μέμος Μακρής, Ηλίας Φέρτης, Κώστας Μαλάμος, Γιώργος Μανουσακής, Δημήτρης Μεγαλίδης κλπ.

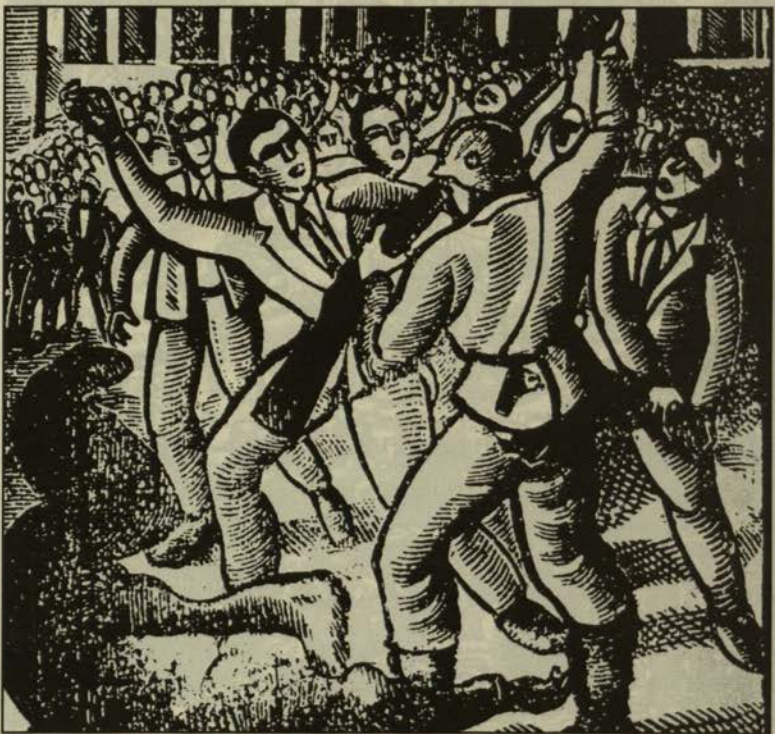
Σημαντικά χαρακτηριστικά έργα τους παρουσιάστηκαν επίσης σε βιβλία και περιοδικά που κυκλοφορούσαν νόμιμα αλλά και παράνομα. Για ένα μεγάλο διάστημα το περιοδικό "Νέα Εστία" φιλοξενούσε ξυλογραφίες του Σπύρου Βασιλείου, το πραγματικό νόημα των οποίων πολύ αργότερα κατάλαβε η κατοχική λογοκρισία.

Μεγάλη υπήρξε και η συμβολή της σπουδάζουσας νεολαία στον αγώνα της αντίστασης. Από τις αρχές του 1943 συνεργείο από σπουδαστές της Σχολής Καλών Τεχνών είχε στεγασθεί στο περίφημο δωμάτιο 4 που βρισκόταν στον Άγιο Νικόλαο στα Πενκάκια. Εδώ επιμελούντο το παράνομο έντυπο της νεολαίας που τυπωνόταν στον πολύγγραφο καθώς και τις μικρές αφίσσες που γίνονταν με τη μέθοδο της ξυλογραφίας, τον κυριότερο τρόπο έκφρασης της αντιστασιακής τέχνης. Όμως τα αυτοσχέδια υλικά, τα πενήρα και πρωτόγονα μέσα που χρησιμοποιούσαν καθώς και οι ιδιόρρυθμες συνθήκες, έκαναν τη δουλειά της αφίσσας επικίνδυνη και εξουθενωτική. Συνήθως χρησιμοποιούσαν χαραγμένα λινόλεουμ και κλισέ σε τσίγκο, ενώ μεγάλοι ήσαν οι κίνδυνοι για εκείνους που ανελάμβαναν τη διανομή και τοιχοκόλλησή τους.

Τον χειμώνα του 1943 οι σπουδαστές της ίδιας Σχολής θέλησαν να διακοσμήσουν το εντυπωτικό της Λέσχης τους, την οποίαν είχαν από κοινού με τους φοιτητές του Πολυτεχνείου. Όλοι σχεδόν οι νεαροί ζωγράφοι, φιλοτέ-

Β. Κατράκη. "Κατοχή". Ξυλογραφία. Παράνομο έντυπο.

Α. Τάσου. Τα νιάτα στον αγώνα, 1943. Χαρακτικό.

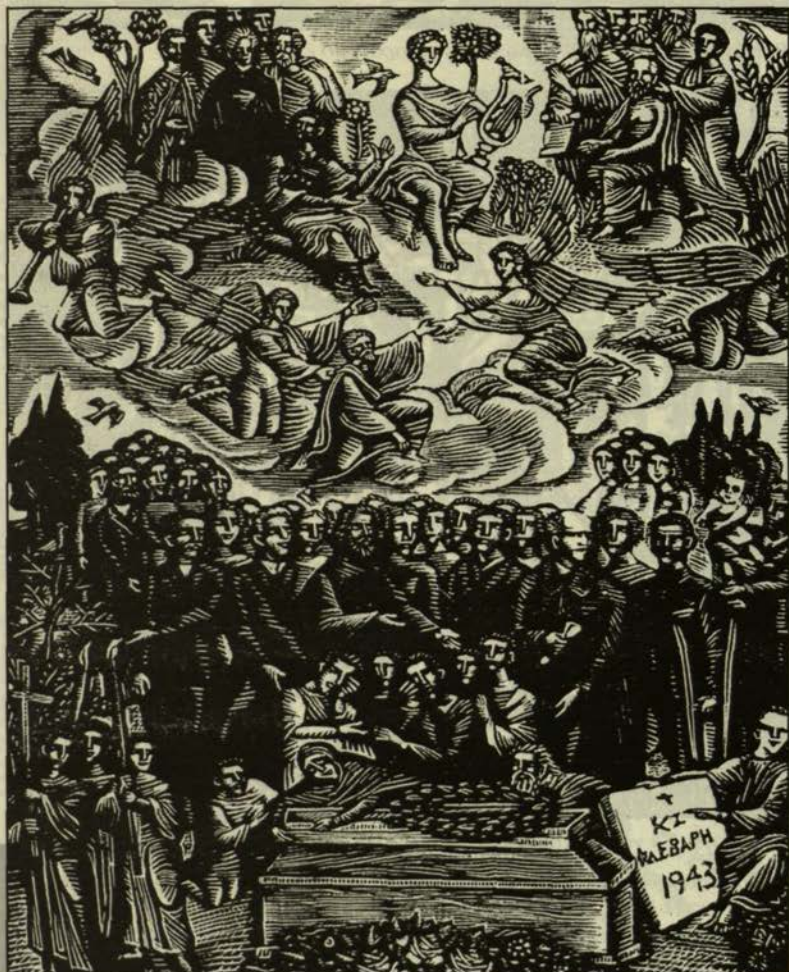
χησαν από ένα σχέδιο και ο συμφοιτητής τους Γιώργος Βακιρτζής, ανέλαβε να εκτελέσει ολόκληρη τη ζωφόρο για να υπάρξει ενότητα ύφους. Πολλές από τις μορφές πάλης που συνήθως χρησιμοποιούσαν οι νέοι καλύπτονταν κάτω από τις χιρές και τα προβλήματα της φοιτητικής τους ζωής που εξιστορούσε η ζωφόρος. Φοιτητικά γλέντια, εκδρομές -αυτές τις εκδηλώσεις οργάνωναν συχνά οι αντιστασιακές ομάδες για να κάνουν τη δουλειά τους συγκαλυμμένα - το συσσίτιό τους - επίκεντρο πάντοτε στις διεκδικήσεις τους- ερωτικές συναντήσεις κλπ. Ωστόσο, αυτή η διακόσμηση δεν επρό-

κειτο να παραμείνει για πολύν καιρό. Δόθηκε εντολή να καταστραφεί και όσοι σπουδαστές προσπάθησαν να τη σώσουν, καθώς και ο ζωγράφος της, κακοποιήθηκαν βάνανσα.

Προϊόν της παράνομης δράσης των καλλιτεχνών ήταν και οι μεγάλοι μεγέθους χρωματιστές αφίσσες περιορισμένες για τον ανοικτό χώρο. Αν και έργα πλατιάς δημοσιότητας, πολλές διακρινόνταν και για την αισθητική τους αξία. Ήταν χαραγμένες σε ξύλο ή λινόλεουμ και έδιναν με τη λεπτή τους χάραξη την εντύπωση παλιάς γραβούρας. Τα πολλά χρώματα έκαναν τη διαδικασία της χάραξης και της εκτύ-

Α. Τάσου. Η απελευθέρωση της Αθήνας. 1945. 45Χ77.

Σ. Βασιλείου. Η ταφή του Παλαμά. Ξυλογραφία.

πωσης αρκετά επίπονη ακόμη και για τους δεξιότεχνες του είδους. Αρκετές φορές χρησιμοποιούσαν ένα είδος μεταξοτυπίας με πανί, στένσιλ ή κλισσέ από τσίγκο. Μπορούμε να πούμε ότι ήταν η ζωγραφική της εποχής. Η πρώτη μεγάλη έγχρωμη αφίσα του ΕΑΜ, κυκλοφόρησε στις 25 Μαρτίου 1943 και καλούσε το λαό στην εθνική εκδήλωση μπροστά στο μνημείο του

Αγνώστου Στρατιώτη. Ακολούθησαν και άλλες με θέματα την αναγκαιότητα του αγώνα για την επιβίωση του λαού, την συμπαράσταση στους φυλακισμένους αγωνιστές, τον στιγματισμό του αίσχους της πείνας και της εξαθλίωσης ενός υπερήφανου λαού κλπ.

Άλλη μορφή της παράνομης καλλιτεχνικής παραγωγής ήταν οι μεγαλοτοιχογραφίες, δηλαδή παραστάσεις

στους τοίχους, τις οποίες συνόδευαν και ανάλογα συνθήματα. Ήταν μια τέχνη που θέρειψε κυρίως στις συνοικίες της Αθήνας με πρωτοπόρα εκείνη της Καισαριανής. Οι τοιχογραφίες αυτές ήταν εντυπωσιακές για το μέγεθος, την συνθηματογραφία τους αλλά και για την τόλμη του εγχειρήματος των καλλιτεχνών οι οποίοι τις φιλοτεχνούσαν ανεβασιμένοι σε ψηλές σκάλες φρουρούμενοι από ένοπλες δυνάμεις της Αντίστασης. Ήταν οι πιο θαρραλέοι στην ευαισθησία και το συναίσθημα των καταπιεσμένων πολιτών που χρόνια τώρα υπέφεραν κάτω από τις λογής - λογιών δικτατορίες.

Η περίοδος της Κατοχής, κυρίως τα χρόνια 1942-44, υπήρξε παρ' όλη την κρισιμότητα εξαιρετικά γόνιμη, όσον αφορά την λογοτεχνία. Ενώ τα μαχητικότερα στοιχεία προσχώρησαν στην αντίσταση και πολέμησαν αποτυλεσματικά τον κατακτητή, ο πληθυσμός έδειξε μια υπερήφανη εγκαρτέρηση. Παράλληλα ένοιωθε έντονη την ανάγκη να γνωρίσει τον εαυτό του, τις ιστορικές του καταβολές αλλά και τη λογοτεχνία του, σύγχρονη και παλαιότερη. Ποτέ άλλοτε δεν είχε διαβαστεί τόσο πολύ το ελληνικό βιβλίο και ποτέ άλλοτε δεν είχε παρατηρηθεί τέτοια εμμονή στα ουσιαστικά. Η συγγραφική και ποιητική παραγωγή ήταν πλούσια με σταθερό σημείο αναφοράς τα θέματα της ελληνικότητας, τον αγώνα εναντίον του κατακτητή, την υπόσταση του έλληνα και τη ζωή του. Ενδεικτικά αναφέρουμε μεταξύ άλλων τα έργα των: Οδ. Ελύτη, "Ήλιος ο Πρώτος" με προμετωπίδα του Γ. Τσαρούχη, Ν. Γκάτσου, "Άμοργός", Ηλ. Βενέζη, "Αιολική Γή", Θ. Πετσάλη "Η Καμπάνα της Αγιά-Τριάδας" Α. Τερζάκη "Η Στοργή", Ν. Εγγονόπουλου "Μπολιβάρ", Φ. Κόντογλου "Φημισμένοι άντρες και λησμονημένοι", Γ. Λαμπρινού "Μορφές του Εικοσιένα", Θ. Κορνάρου "Δεν θα πεθάνουμε", Γ. Ρίτσου "Δοκιμασία", Γ. Θεοτοκά "Το Δαιμόνιο", Μεν. Λουντέμη "Γλυκοχάραμα", Στ. Μυριβήλη "Βασίλης ο Αρβανίτης" κλπ.

Εκτός από τα κείμενα που κυκλοφορούσαν με έγκριση των αρχών κατοχής σημαντικός ήταν και ο αριθμός των παράνομων εντύπων. Ο ρόλος των τελευταίων δεν θα πρέπει να παραγνωρισθεί αφού με το γνήσιο αντιστασιακό περιεχόμενό τους εμπύχωναν και ταυτόχρονα πληροφορούσαν το λαό. Από τις παράνομες χειρόγραφες εκδόσεις που κυκλοφορούσαν από χέρι σε χέρι, αναφέρουμε την "Ηρωϊκή Συμφωνία" του Ν. Βρεττάκου για το

Στάλυγκραντ, καθώς και τρία σημαντικά αυτοσχέδια βιβλία, οι "Επίνικοι Β" του Σικελιανού, "Δρακοντογενής" του Άγι Θέρον, και "Μέσα από τα τείχη" του Σ. Σκίπη, σε εκτέλεση και εικονογράφηση του Σ. Βασιλείου.

Αλλά και ο τύπος παρά τη λογοκρισία, έβρισκε τρόπο να μεταδίδει επαναστατικά μηνύματα. Οστόσο, εκεί που η αντίσταση διατύπωνε ελεύθερα τις πολιτικές, κοινωνικές και πνευματικές της θέσεις ήταν τα παράνομα φύλλα, όπως η "Ελευθερία", ο "Ριζοσπάστης", τα "Σοβιετικά Νέα", και οι "Πρωτοπόροι". Στο πρώτο έγραφαν συχνά οι Α. Σικελιανός, Ηλ. Βενέζης, Κ. Δημαράς, Λ. Ακριτάς και άλλοι. Στο δεύτερο οι Μ. Αυγέρης, Μέλπω Αξιώτη, Καρβούνης, Λαμπρινός, Μαρουδής. Στο τρίτο οι Διδώ Σωτηρίου, Έλλη Αλεξίου, Ηλέκτρα Αποστόλου και στο τέταρτο οι Σ. Σκίπη, Ζαχαριάδης, Αυγέρης, Μέλπω Αξιώτη, Πανσέληνος και Ρώτας.

Η αντίσταση εκτός από τις καθαρά παράνομες εκδηλώσεις θα χρησιμοποιήσει και τις επίσημες για να περάσει τα μηνυμάτά της. Στην κηδεία του Κωστή Παλαμά στις 27 Φεβρουαρίου 1943 θα παρελάσει μπροστά από τη σαρφ του ολόκληρος ο πνευματικός και καλλιτεχνικός κόσμος και θα απαγγείλει τα λόγια της λευτεριάς με το στόμα του Άγγελου Σικελιανού:

*Ηχείστε, οι σάλπιγγες...Καμπάνες
βροντερές
δονεϊστε σήγχορη τη χώρα, πέρα
ως πέρα...
βογγεϊστε, τήματα πολέμου...Οι
φοβερές
σημαίες, ξεδιπλωθείτε στον αέρα!*

Τιμητικές διακρίσεις

Ο καθηγητής Σ.Σ. Αυγουσιτίδης μέλος της "Τάξης της Διεθνούς Συναδελφικότητας"

Το Διεθνές Βιογραφικό Κέντρο του Cambridge της Αγγλίας (International Biographical Centre of Cambridge) σε ένα πρόσφατο Press Release το οποίο εστάλει και στον "Πυρφόρο", ανακοινώνει ότι ο καθηγητής Στυλιανός - Σάββας Αυγουσιτίδης, εξελέγη μέλος της "Τάξης της Διεθνούς Συναδελφικότητας" (The Order of International Fellowship), τα μέλη της οποίας αποκλειστικά περιορίζονται σε 500 διεθνώς.

Η Τάξη της Διεθνούς Συναδελφότη-

Με τη συγκρότηση της ΠΕΕΑ, δηλαδή της αντιστασιακής κυβέρνησης που εγκαταστάθηκε στη Ρούμηλη, πολλοί ανέβηκαν στο βουνό για να εξυπηρετήσουν τις νέες ανάγκες που δημιουργήθηκαν στην ελεύθερη Ελλάδα. Αναφέρουμε τον λογοτέχνη Β. Ρώτα που δημιούργησε το παιδικό κυκλοθέατρο, τους καλλιτέχνες Β. Σεμερτζίδα και Ηλ. Φέρτη, Κ. Θετταλό και Δ. Μεγαλιδή, που διακόσμησαν την αίθουσα του Εθνικού Συμβουλίου της ΠΕΕΑ στους Κορυσχάδες με μορφές ηρώων του 1821, τους καθηγητές Σβώλο, Γεωργιά, Κόκκαλη, Αγγελόπουλο, Σημίτη, Παπαμιλιτιάδη, τη Ρόζα Ιμβριώτη, τον Τσιριμώκο, τον δημοσιογράφο Καρβούνη, τον αρχαιολόγο Γιάννη Μηλιάδη και άλλους.

Το 1943 οργανώθηκε στην Αίγυπτο η έκθεση "Δύο χρόνια σκλαβιάς, δύο χρόνια αγώνα" από τον ΕΑΣ. Το φωτογραφικό υλικό προσέφερε ο Σεφέρης, ο οποίος ήταν τότε επικεφαλής της Κεντρικής Υπηρεσίας Τύπου της Ελληνικής Κυβέρνησης. Υπεύθυνος οργανωτής ήταν ο Μ. Αγγελόπουλος, που μαζί με τους Α. Παπαζώρς, Ν. Γώγο, Μ. Πήττα, Δ. Λίτσα, Μ. Κάτοχα και Ν. Μηλιώτου, αντέγραψαν και συνέθεσαν περί τα είκοσι έργα με θέματα από την κατοχή, την πείνα και την αντίσταση. Το λεύκωμα που κυκλοφόρησε και σε ξένες γλώσσες προλόγισε ο Σεφέρης, ενώ τα κείμενα και διάφορα άλλα σχόλια έγραψαν οι Στρατής Τσίρκας, Ν. Φύλλας, Ευάγγελος Παλαιολόγος και Θεόδωρος Πιερίδης. Το γεγονός αυτό είχε μεγάλη απήχηση στους ομογενείς γιατί παρουσίασε με πραγματικά στοιχεία την

υπόθεση της αντίστασης.

Μετά την απελευθέρωση άρχισαν να δημοσιεύονται έργα, κατά κανόνα διηγήματα όπου περιγράφονται με εικόνες φρίκης η ναζιστική καταπίεση αλλά και οι πράξεις ηρωϊκού μεγαλείου από τη συλλογική αντίσταση. Ακόμη οι εμπειρίες της κατοχής προώθησαν σε μερικούς συγγραφείς την κοινωνική συνειδητοποίηση. Με τον τρόπο αυτό θα αρχίσουν οργάνω-οργάνω να φαίνονται πια, καθαρά, οι διαφοροποιήσεις των θέσεων που κάτω από την κοινή απειλή έμοιαζαν συμβιβασιμες και θα οδηγηθούν σε μια καινούργια, και ελεύθερη προβληματική σε ό,τι αφορά τον άνθρωπο, την κοινωνία και την πολιτική.

Βιβλιογραφία

—Περιοδικό "Νέα Εστία" των ετών 1940-1945.

—Εφημερίδες Καθημερινή, Βραδυνή της περιόδου 1940-1945.

—Κ. Πορφύρη, *Η Αντίσταση με νόμιμα μέσα*, "Επιθεώρηση Τέχνης", τ. 87-88, σ. 336 κ.ε.

—"Νέος Αιών" 1940-1945

—Τ. Σπητέρη, *Τρεις αιώνες νεοελληνικής τέχνης*, 1660-1967, Αθήνα, 1979, τ. Β', σ. 184 κ.ε.

—Α. Μπαχαριάν-Π. Ανταίου, *Εικαστικές μαρτυρίες*, Αθήνα, 1995, (γ' έκδοση)

—Α. Πολίτη, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, 1980, οποραδικά.

—Μ. Vittì, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 1978, οποραδικά.

—Ε.Χ.Κάσδαγλη, *Γιάννης Κεφαλληνός. Ο χαρακτήρας*, Αθήνα 1991.

τας επιδιώκει να έχει μέλη σε κάθε σημαντική χώρα του κόσμου με στόχο "Pro Bono Publico" για το όφελος όλων των λαών.

Το Διεθνές Βιογραφικό Κέντρο Cambridge, στην προσπάθειά του αυτή, βάσει ειδικών προσκλήσεων επέλεξε αποκλειστικά μόνον 500 μέλη από όλα τα μέρη του κόσμου και πιστεύεται ότι τα 500 μέλη τα οποία τιμήθηκαν να γίνουν μέλη της Τάξης, θα παίξουν σημαντικό ρόλο προς όφελος όλων

των λαών, ανεξάρτητα από φυλή, τάξη, θρησκεία και χρώμα.

Το συμβούλιο των εκδοτών του Διεθνούς Βιογραφικού Κέντρου του Cambridge και οι ερευνητές του υπό τη διεύθυνση του Γενικού Διευθυντού, μελέτησαν τα πιστοποιητικά 250.000 ατόμων σε διεθνή κλίμακα και επιλέγησαν μόνον οι 500 (η δε τελική επιλογή έγινε ένας στους 50 υποψηφίους) για να τύχουν της μοναδικής αυτής και σπουδαίας τιμής.